

MLADOSTNA BOJEVITOST MILENE MERLAK OB PESNIČINI ŠESTDESETLETNICI

Janja Žitnik

Milena Merlak, vodilna slovenska književnica v evropskem zdomstvu, je to jesen praznovala svoj šestdeseti rojstni dan. Njene pesmi in črtice pa so še vedno presenetljivo sveže, polne novih idej in neuklonljive mladostne bojevitosti, ki se kaže v njihovi vsebini in slogu.

Pesnica se je rodila 9. novembra 1935 v Žibršah pri Logatcu. Po gimnazijski maturi v Ljubljani je v letih 1955–60 študirala primerjalno književnost in psihologijo na ljubljanski Filozofski fakulteti. Vojno otroštvo je v njej zapustilo trajne sledove, kar se močno odraža v njenih leposlovnih delih. Objavljati je začela leta 1955 v maturantskem almanahu Mladi obrazi, ki ga je tudi uredila. Razen tega je sodelovala v Reviji 57, Naši sodobnosti in Tribuni.

Avgusta 1960 se je z Levom Detelo preselila na Dunaj, kjer sta se poročila oktobra istega leta. Tu živi in ustvarja še danes. Po odhodu v tujino je objavljala pesmi in kratko prozo v zamejskih in izseljenskih revijah Mladika, Most, Meddobje in drugod. Sodeluje tudi pri slovenskih oddajah radijskih postaj v Trstu, Celovcu in Kölnu. Čeprav je morala kot mati treh otrok velik del svojega časa posvetiti družini, je zlasti po letu 1964, ko je izšel njen knjižni prvenec, pokazala veliko ustvarjalne energije. Poleg petih samostojnih knjig in ene, ki jo je pripravila skupaj z možem, je objavila več črtic in novel iz kmečkega življenja, precej pa je tudi prevajala ter pisala članke in eseje z literarno ali družbeno tematiko. Njena dela izhajajo v slovenščini, nemščini in angleščini, odlikujejo pa se po nekonvencionalnem izrazu ter izvorni in mnogovrstni motiviki. Merlakova je članica mednarodnega PEN-kluba in dobitnica treh literarnih nagrad tržaške Mladike (1973, 1975 in 1976) ter avstrijske literarne nagrade Theodorja Körnerja leta 1979.

Pesniško in prozno delo Milene Merlak je v domovini sorazmerno malo znano. Njen knjižni prvenec *Sodba od spodaj* (Trst 1964) je nastal iz pesniške zbirke, ki jo je avtorica pripravila že leta 1960 v Ljubljani, dopolnjene s poznejšim, v novi domovini nastalim delom.

Zbirka je razdeljena v štiri cikle, vsakega posebej zaokroža poseben ton močno izražene atmosfere. Pesmi, napisane v svobodnem verzu in ritmu, lahko beremo na več načinov. Na prvem mestu se nam vsiljuje ključ, po katerem bomo večji del pesmi v zbirki nemara razumeli takole: na eni strani so pesmi, ki slikajo Njo (Jok doline, Zaprášena veja, Starinska hiša, Smrt mesečnice, Žalostinka za Beatrice, Ovijalka), na drugi strani pa so tiste, ki slikajo Njega (Utelešenje mesta, Priviligirani veter, Gora). On je torej ponosna gora, ona mračna dolina. On je kruta pečina, ona nemočna ovijalka pod njo. On je domišljavi veter, ona zaprašena veja. Pesmi lahko seveda razumemo tudi drugače: tiste iz prve skupine pripovedujejo o neizpolnjeni ljubezni, odpovedi, zapostavljenosti, ujetosti, brezizhodnosti in nemoči, pesmi iz druge skupine pa o nadutosti, ponarejenosti in brezčutnosti nasploh. Sporočilo pesmi ostaja odprto, bralec ga zlahka prikroji svojim osebnim pogledom na človeka in družbo.

Vmes so pesmi, ki jih ne moremo uvrstiti v nobenega od omenjenih tematskih sklopov. Pesem Grobar pripoveduje o vseh zavrženih, Brodolomci pa o razpadu človečnosti nasploh in o praznini sveta: črno jezero ponazarja smrt lepote, ljubezni in humanosti, ki prodira tudi v pesničino notranjost. Rdeči lokvanj sredi vode je srce, ki krvavo žari v temnem zalivu trpljenja, dobre ribe (pesmi, umetnost) pa se kljub vsemu neumorno trudijo, da bi znova oživile mrtvo jezero.

Temačno vzdušje prvih dveh ciklov, prežetih z bolečino, razočaranjem in obupom, se v svetlejši, mnogo spodbudnejši pesmi z naslovom Mrlič naše mladosti, ki zaključuje drugi cikel, preve si v optimizem in s tem nakazuje ton naslednjega cikla. V tej pesmi, sestavljeni iz osmih delov, pesnica nagovori svojo

generacijo Slovencev, ki se je zaradi nikoli prebolele travme vojnega otroštva in neproduktivnega objokovanja izgubljene mladosti znašla v notranji krizi. "Porušimo mrtvaški oder, / ki smo ga prezgodaj postavili, / ugasnimo svečo, / ki smo jo prižgali, / da si ogledamo lastno smrt." (str. 30) Strgajmo si posmrtno masko pohabljenih utrujenecv, ki čutijo samo s seboj, pravi pesnica. "Z besedo svetlobe obudimo mrtvo, / obudimo mrliča naše mladosti." (str. 32) Umetnost, ki jo poraja bolečina, bo s svojo močjo in lepoto porazila navidezno duhovno smrt generacije.

Uvodni verzi tretjega cikla z naslovom Krvnik samote vlivajo zaupanje v svet in sočloveka. Cikel zveni kot krik po ljubezni, ki ni več krik obupa, temveč ponazarja krčevit boj za lepoto in prepričljivejši smisel življenja. Pesničin boj se razvija od pretresljivega obračuna s samoto v prvi pesmi Krvnik samote, preko klica po neuklonljivi veri v ljubezen (Sončno trkanje na okna) do zaključne pesmi tretjega cikla Na morskem dnu, kjer pesnica končno najde lepoto, nesmrtnost in mir v sami sebi, v svojem človeškem bistvu.

Poezija kot motiv je v pesmih Merlakove poistovetena s svetlobo, upanjem in ljubeznijo. Ponazarjajo jo žive ribe sredi mrtve vode (Brodolomci), beseda svetlobe, ki bo porazila smrt (Mrlič naše mladosti), novorojeno sonce, ki ogreva svet in odpira vsa okna (Sončno trkanje na okna), ali odrešilna rosa, ki jo drobna pikapolonica vztrajno nosi izmučenim puščavskim popotnikom (Rdečočrna pikapolonica). Podobno kot v literaturi Leva Detele očetova podoba ponazarja tiranstvo, sebičnost in čustveno ter razumsko omejenost, nastopa "mati" v poeziji Milene Merlak kot prispodoba umetnosti, prirojene potrebe po lepoti, resnici, pesniškem izrazu.

Posebno sveže so ljubezenske pesmi, ki jih odlikuje izvirna, za razumevanje nekoliko zahtevnejša metaforika. Ljubezen je mrtva bela košuta, ki je zmrznila v hladu polarnega sija (Slovo v polarni noči), temno nebo, ki vlačí oblake čez sinje oči, da v njem zaman iščejo svetlobe (Izgubljeni otrok), ali nedosegljivi cvet na brezčutni gladki pečini (Gora). Značilna primera t.i. ženske poezije sta nežni ljubezenski pesmi Žalostinka za Beatrice in

Ovijalka; s pretresljivima prisposodobama nemočne ovijalke brez trdne opore in dolge bele vlečke, ki se mladi ženi v predsmrtnem boju ovije okrog vratu, slikata potrebo po iskrenem vračanju ljubezni in razumevanja.

Kot motiva se v zbirki pojavljata tudi Bog in vera. Pesem Brezverje je pesem o izgubi vere v Boga, pa tudi v človeka. Gosto nanizane mnogopovedne prisposdobe – zapuščena cerkev, porušeni oltarji, utrgani zvonci, ugasli lestenec, obledela freska, angeli brez perutnic, prazni svečniki – ponazarjajo izvotljeno srce in hkrati duhovno izpraznjenost sveta brez ljubezni, lepote in upanja. V zbirki je še nekaj pesmi, ki v svoji večplastni motiviki nakazujejo tudi religiozno tematiko. Čeprav Bog ni nikjer neposredno imenovan, ga bomo nehote razpoznali v prisposdobah sonca (str. 33), največjega očesa (str. 11) ipd. Za te pesmi sta značilni krčevito iskanje odgovorov in nihanje pesničinega razpoloženja od dvoma in celo popolnega obupa v prvih dveh ciklih do rojstva novega upanja v tretjem ciklu.

Sonce ima v pesmih Milene Merlak različne metaforične po mene. V pesmi Slepčeva jutranja molitev ponazarja ljubezen in upanje bodisi v religioznem, lahko pa tudi v posvetnem smislu. *“Ti nisi usmiljeno sonce,/ ker me ne odneseš/ iz jarkov noči/ na pridvižne mostove/ svetlobe.”* (str. 11) Nedosegljivo, varljivo božanstvo, ki ga v svoji molitvi nagovarja *“slepec”* – razočarani častilec – je svojega vernika zatajilo, saj ne sliši njegovega obupnega krika po odrešilni opori, ki bi mu vrnila svetlobo in upanje. Zaključek pesmi odraža dokončno resignacijo: *“Potem ugasni,/ da ne bom iskal neba,/ ki ga ne bom/ nikoli videl.”* V uvodnem verzu k tretjemu ciklu je sonce prisposdoba sočutja, ki ga pesnica znova odkrije v sočloveku. V pesmi Sončno trkanje na okna pa je sonce poezija, ki bogati in razveseljuje (*“naj bo moja pesem/ sonce,/ ki vse ogreva.”*)

Lev Detela v spremni besedi takole predstavi zbirko: *“Pesniška zbirka je [...] razdeljena v štiri dele, ki jih je narekovala vsebina vedno novih doživetij, iskanj in spoznanj. Prva cikla, Pepel v očeh in Brodolomci, sta si tematsko blizu, le da je prvi cikel izraz negotovosti, izgubljenosti, obupa, medtem ko Brodolomci že*

*pomenijo prehod k ljubezni do bližnjega, ki jo pesnica odkrije v svetu brodolomcev, teh modernih zavrženih in ponižanih. V Krvniku samote zato avtorica začuti v sebi sončne sile, trka na okna soljudi in jih kliče 'na morsko dno' k vrnitvi v samega sebe, k odkrivanju očiščujoče resnice o življenju in človeku. V četrtem ciklu pa se preneugnani zagon pravilno pomiri: težave in krutosti tujine postavijo umetnika pred pretresljivo analizo življenjskih pojavov. Dobrim psihološkim skicam zavrženih iz prvih dveh ciklov se sedaj pridružijo kritični in družbenozgodovinski psihoanalitični eksperimenti, ki postavljajo pesničin jaz v nove osvetlitve. V svetu podzavesti, ki se odmika našemu razumevanju, odkriva skrivnostne resnice o sebi in človeku."*¹

Prva pesniška zbirka Milene Merlak je močna in prepričljiva. Gre za pretresljivo osebno izpoved, ki z raznovrstnimi pesniškimi sredstvi – med njimi prevladuje presenetljivo izvirna in bogata metaforika – učinkovito slika pesničina čustva, skrajna razpoloženja in razmišljanja. Njen izraz je pristen in spontan, v vsebini ali obliki pesmi ni mogoče zaslediti modne prisiljenosti ali ponarejenosti.

Ob izidu je bilo delo ocenjeno v slovenskem tisku v Trstu,² Celovcu³ in Avstraliji,⁴ naknadno oceno knjige pa sta vključila v svoje v zamejstvu in izseljenstvu objavljene članke in razprave več let pozneje Martin Jevnikar⁵ in Tine Debeljak.⁶ Najizčrpnjša je tržaška ocena, ki je izšla leto dni po izidu zbirke. Avtor ocene nazorno povezuje vsebino in pesniški izraz dela s krizo sodobnega človeka ter z značilnim ženskim pogledom na svet.⁷

Svojo drugo pesniško zbirko je Merlakova poimenovala Beseda brez besede (1968) po prvi pesmi v zbirki. Knjiga je spet sestavljena iz štirih ciklov, vendar vzrok za takšno razdelitev tokrat niti v vsebinskem niti v slogovnem smislu ni povsem razviden. V zbirki tem jasneje zasledimo vpliv literarnih izhodišč, značilnih za poezijo pesničinega soproga Leva Detele. Podobno kot v večjem delu njegovega literarnega opusa je namreč tudi za to pesniško zbirko značilen osrednji pomen barv, kot so črna (z besedo "črno" se začenjajo ali končajo vse uvodne in/ali zaključne

kitice pesmi prvega cikla in uvodna pesem drugega cikla), črnorumena, modročrna, črno-bela, sinja, bela, temnomodra. Na Detelove pesmi spominjata tudi izrazita ironija in avantgardni pesniški slog, ki mestoma že meji na hermetizem. Zbirka se zato zdi manj neposredna in pristna kot prva, vendar v svoji zvrsti ne zaostaja za sorodnimi zbirkami, vključno s tistimi izpod peresa avtoričinega moža.

Vse prvine značilne ženske poezije, ki jih zasledimo v prvi zbirki, so tu odsotne. Teme in motivi pa so kljub vsemu razberljivi. Del tematike je izrazito družbeno angažiran: življenje jetnikov – v dobesednem ali prenesenem pomenu (Jetnišnica v podzemlju), rasizem (Črno-bela pesem), dekadenca sodobne družbe (Prometno pravilo), uničujoči učinek materialnega bogastva (Vožnja), prioritete velikih narodov v odnosu do majhnih (Demonstracija), občutki poraženih krogov Slovencev ob zmagi socialistične revolucije (Pomlad 1945), razčlovečeni odnosi in absurдна vsakdanost obdobja slovenskega socializma (Desetnica). Na drugi strani najdemo v zbirki tudi intimnejše razpoloženjske, razmišljujoče in kritične pesmi o občečloveških stiskah, njihove teme pa so sprenevedanje in beg pred bolečo resničnostjo (Otroška soba), razpetost med nasprotujočimi si vzgojnimi vplivi družine in družbe (Iz biografije), izgubljenost ob mačehovstvu tujine in zatajenem materinstvu domovine (Gravitacija), neprehodna pot do resnice (Sfinga), izguba vere (Galileo Galilei), tehnološko razvrednotenje mitologije (Enooki kompjuter), vprašanje krivde (Bastard). Pesem Prometno pravilo, ki med drugim govori tudi o modni ponarejenosti, odraža značilni ton zbirke: “*Ne prehitevaj levo;/ Make love not war;/ Make love not LSD;/ The happy hippies/ make homohappening,/ ye, ye, ye, ja, ja, ja.*” (str. 16) Pesem se zaključí takole: “*Vozi desno, ne prehitevaj levo,/ comme un createur de mode,/ comme un directeur general/ dans l’hotel International.*”

Kot rečeno, je za vse pesmi značilna ironija, ki kot osrednja značilnost zbirke pravzaprav deluje presenetljivo, saj bralec po tem, ko je prebral prvo pesniško zbirko Milene Merlak, ironije gotovo ne pričakuje. Kot pesniško sredstvo je ironija pri Merlakovi lahko neke vrste maska, “*filter*” ali sredstvo za

omilitev njenih čustev, občutkov in kritičnih stališč do negativnih človeških in družbenih pojavov, še pogosteje pa lahko pesnica z ironijo celo stopnjuje odklonilna čustva in kritičnost svojih sodb.

Ob izidu sta tržaška Mladika (XII, 9) in Novi list (6. junij 1968) objavila kratki obvestili o izidu zbirke. Prva izčrpna ocena pa je izšla v Literarnih vajah. Martin Jevnikar piše: "Vse pesmi so zgrajene v danes modernem in na pol hermetičnem pesniškem jeziku, v svobodni obliki. Vendar pa je pesniški izraz večinoma zelo izbrušen, sočen in izviren. Zanimive in nove so zlasti personifikacije, npr. »Črnorumena tišina sika, zbira skrivaj svoj strup. Črna tišina meče mreže molka. Obcestni kanali mi razkazujejo črne labode. Proti jetnišnici se plazi povodenj. Žensko je picila cesta. Repatica piše po zraku s solzilnim plinom, vohuni in izdaja. Sonce za bodečo žico obzorja temno molči. Ognjeni Saturn neti požar na Siriusu. Veliki kazalec se smeje, mali od groze kriči.« [...] Merlakove zbirka *Beseda brez besede* je torej oblikovno dovršena, pretehtana in plemenita, vsebinsko pa mračna in napisana v težko oprijemljivem slogu, kakor ga uporablja več sodobnih pesnikov."⁸ V skrajšani obliki je Jevnikarjeva ocena nekaj mesecev pozneje izšla tudi v Mladiki.⁹

V istem času najdemo v tržaškem Zalivu zanimivo, odkrito in poglobljeno oceno izpod peresa Zore Tavčar. Med drugim meni: "Napajanje z literarnoestetskimi pogledi mlajše, ekstremistično usmerjene dunajske avantgardistične šole ju (Mileno Merlak in Leva Detelo, op. J. Ž.) v literaturi zbližuje in preveč izenačuje. Nova smer posebno za Merlakovo ni najbolj izbrana in njeni naravi ne najbolj ustrezajoča, in to posebno v prozi, kjer bi mogla s svojo inteligenco, izkustvom in senzibilnostjo posredovati slovenskemu bralcu čisto drugačno podobo ambienta, v katerem živi, in mnogo zanimivejšo introspektivo svojega ženskega sveta. Kot pesnici pa ji lahko priznamo v tovrstnem žanru evropski format, potem ko smo, oziroma če smo pristali na intelektualni napor, ki ga zahteva od nas branje njenih pesmi v avantgardističnem ključu. Res večkrat zdrkne v prazno besedno igro, v razmetavanje brezzveznih parol v raznih jezikih ali v igro črk, pomišljajev in pik, a kadar ji zablesti ledeno ostru intelekt in se v orgijastičnem pobliskavanju in nenasitnem razsipanju domislje

razgovori o dilemah naše ere in naše generacije, ji lahko priznamo slovensko pesniško prvenstvo med pesnicami, in gotovo ne zadnje mesto med pesniki te smeri. Posebno še tam, kjer bleščeči intelektualistični skelet prekrvi in omesi moč imaginacije, ki z mrakobnimi epiteti in z domiselno sprenevedavim zamešavanjem pomenov pa s hkratnim konkretiziranjem posameznih elementov s pomočjo učinkov, izposojenih iz programirane umetnosti, oživilja pred nami nov, samosvoj tip sočne avantgardistične poezije. Izbran okus in čut za mero sta jo le redko pustila na cedilu, tako da – čeprav šifrirana – ta zbirka zapušča skoraj v celoti vtis, da imamo opravka z nadarjeno pesnico. Zbirka je praznik pesnišine inteligence. A za to žgalno daritev intelektu je pesnica sežgala na grmadi svojo čutnost in čustvenost. Njena poezija je izrazito moška.”¹⁰

Že leto dni pozneje je Merlakova objavila naslednjo leposlovno knjižno izdajo z naslovom Skrivnost drevesa. Knjižica vsebuje petindvajset kratkih surrealističnih tekstov v slogovno skrajno ekonomični pesniški prozi. Teme so psihološke: neizbežnost usode (Rumenočrni lasje), beg pred preteklostjo (Pozabljivo ogledalo), zapleteni odnos med srečo in svobodo (Pogled skozi črko o), problem vere v odrešenje (Protokol o povodnji). Precej prispevkov kaže na izkrivljene vrednote, ki jih družba vsiljuje posamezniku. Ti teksti slikajo duhovno in čustveno destruktivnost militarizma, ki izpodjeda zadnje ostanke človečnosti (Svinčeni vojak), agresivni vpliv tehnologije na nekdanje vrednote (Stroj. Konj in dekle), institucionalizacijo medčloveškega nezaupanja (Tujka), hlad in spolzkost vladajočih ter njihov strah pred odkrito besedo (Passaporto per una seppia).

Naslovna zgodba Skrivnost drevesa ponazarja eno od vlog umetnosti: razpoznavanje vrednosti individualnega, iskanje lepote v drobnih posebnostih, ki jih zakriva navidezna enoličnost množice. Tudi glavna protagonistka tretje zgodbe Pevka poseebnja umetnost. Z vsemi sredstvi poskuša braniti svoje ideale (resnico, lepoto, upanje), ki so združeni v prispodobni ranljivega belega konja. Nekatero parable v zbirki so tako posredne, da jih beremo skoraj kot uganke. Stavki so kratki in neolepšani, vsak

stavek predstavlja novo prisposodobu, skupaj tvorijo zgodbo s prenesenim pomenom.

Tržaški Novi list je prvi obvestil svoje bralce o izidu knjige (24. aprila 1969). Precej negativna ocena zbirke pa je ob koncu leta izšla v Literarnih vajah. Avtor ocene Martin Jevnikar skorajda ne najde dobre besede, ko označuje vrednost in pomen zbirke. O objavljenih proznih tekstih Merlakove piše: "V njih je šla dalje kakor v pesmih v avantgardizem in hermetizem, ker ni nikjer nič oprijemljivega, nič epskega, ki bi pomagalo razložiti, zakaj so posamezne črtice nastale in kaj je pisateljica z njimi hotela povedati. V prozi je prišla Merlakova tako pod vpliv svojega moža, da bi lahko zamenjala podpis. [...] Vse te misli so tako neoprijemljivo in rahlo nakazane, da bo šel bravec brez odmeva mimo njih, zato tudi pisateljica ne bo dosegla namena, ki si ga je zastavila. V nekaterih črticah je ideja še bolj zabrisana in človek ima vtis, da se pisateljica opaja nad izvirnimi primerami, ki so same po sebi lepe in izdelane, v celoti pa se porazgubijo kakor rozine v premalo razvaljani potici. Tudi jezik je izbran in izpiljen, kar smo opazili že pri njenih pesmih. Je pa tudi nekaj črtic, npr. Črni rob, Gorska vožnja in še nekatere, ki so šibkejše in ne spadajo v knjigo, ker ne segajo preko spretnih šolskih nalog. Po tej poti bo pisateljica težko nadaljevala, ker je Merlakova brez dvoma boljša pesnica kakor pripovednica."¹¹ Povzetek svoje ocene je Jevnikar vključil v pregledno poročilo, objavljeno v Mladiki pet let pozneje.¹² Nevtralnejša pa je oznaka zbirke v Debeljakovem članku Slovenska emigrantska književnost (Hrvatska revija, Buenos Aires, 1973, 44-45). Kritik piše, da gre v zbirki za neko vrsto pesmi v prozi, v katerih se avtorica prepušča sanjarjenju v perspektivi alegorij in simbolov. Povsem neznaten dogodek ji je lahko povod za socialno vizijo sveta. (str. 44)

Svojo naslednjo zbirko je Milena Merlak nasloвила Zimzelene luči (Trst: Mladika, 1976). Gre za njeno tretjo pesniško zbirko, ki se po vsebini, obliki in slogu bistveno razlikuje od prvih dveh. Tokrat si je pesnica izbrala za motiv praznovanje osrednjih katoliških praznikov. V zbirki je zbrala pesmi, ki jih je bila

napisala za slovenske oddaje radia Glas Nemčije v Kölnu in za slovenske radijske postaje v Trstu in Celovcu.

Knjižica vsebuje poleg uvodne še 33 priložnostnih pesmi, razdeljenih v tri cikle. Prvi zajema praznike od adventa do sv. treh kraljev, drugi od cvetne nedelje do vnebohoda, tretji od binkošti do vseh svetih. V oceni, ki je izšla nekaj mesecev po izidu knjige, piše Martin Jevnikar: "*Gre torej za zbirko priložnostnih pesmi o praznikih, ki so dali pesniki več snovnega bogastva in narodopisnih običajev kot pa resničnega notranjega podoživljanja. Zato so opisi lepi, realistični, nazorni, le redko pa sežejo preko tega. Verzi so navadno dolgi, vsak obsega zaokroženo misel. Uporablja kitice, rimo in druge pesniške figure, ki dajejo pesnim večjo pripovednost, a večkrat tudi pridigarski ton. Kljub vsemu pa je v pesmih dosti življenja narave, polj, travnikov, družin, običajev, odmevajo pa tudi sodobni problemi: onesnaženje narave, lov za udobjem, vojska na Bližnjem vzhodu itd.*"¹³

Očitek, da v pesmih ni dovolj resničnega notranjega podoživljanja verskih praznikov, za mnoge pesmi v zbirki ne drži. Med najbolj doživete sodi prva pesem z naslovom Adventni nagovor, ki se odlikuje po močno izrazni simboliki. Prepričljivo izpovedna je vsekakor Oljčna gora, doživeti pa so tudi verzi v pesmi Veliki teden na vasi, kjer so druga za drugo nanizane nežne impresije: "*Na vrtu pred hišo je cvetoča češnja nerazumljivo lepa,/ čebele žametno brenče, otroci najdejo prve pikapolonice,/ pomladno mine zadnja večerja na Veliki četrtek.*" (str. 30)

V zbirki najdemo vse oblike svobodnega verza: od tistega brez vsakih omejitev (takšen je večji del zbirke), preko pesmi z enotno dolžino kitic (tri-, štiri- ali petvrstične), a brez značilnih stopic in rim (Cvetna nedelja – nedelja življenja, Na Vse svete) ali z delno rimo (Dedov veliki četrtek, Na križpotju, Binkoštna), do pesmi z doslednejšo rimo, a brez stopične zgradbe (Marijino brezmadežno spočetje, Tudi noč bo sveti večer, Velika noč na kmetih). Vsesvetno pesem, zadnjo v zbirki, sestavljajo petvrstične kitice s precej neizrazitim ritmom, njihova rima (aabcb) pa je dosledna.

Precej pesmi je družbeno angažiranih, s politično, največkrat protivno tematiko (zadnja kitica Adventnega nagovora, Veliki petek 1971, Evropski Silvester 1974) – slednja z veliko mero ironije napada "rakasti" nacionalizem, rasizem in sodobne dikature v Evropi. Ekološke problematike se dotikata Novoletna napoved 1971, ki v prvih kiticah na izviren način obravnava tudi problem na videz popolne, v resnici pa močno selektivne informiranosti sodobne civilizirane družbe, ter Vsesvetna skrivnost.

O praznovanju katoliških praznikov v mestu pripoveduje pesnica v rahlo sarkastičnem tonu (Sveti večer v velemestu, Otroška velika noč v mestu). Iz pesmi razberemo, da v urbanem okolju edino otroci morda še poskušajo dojeti globlje razsežnosti glavnih cerkvenih praznikov. Razvrednotenemu mestnemu praznovanju postavi Merlakova za protiutež podeželsko idilo s slikovitim prikazom božičnih in velikonočnih običajev, prepletenim z vrsto ganljivih drobnih impresij. Brez ironije spregovori o prazničnem vzdušju v mestu edino v pesmi Cvetna nedelja – nedelja življenja; stihi te pesmi so svetli, pojoči, izražajo pa optimizem in zaupanje v človeka.

Moralno kritični sta pesmi Vrata v novo leto in Sveti trije kralji, katerih ton je izrazito ironičen. Morda najizvirnejša v zbirki pa je vsebina pesmi Tudi dan mrtvih ptic. Merlakova se tu povsem distancira od tradicionalnega verskega ozadja dneva mrtvih in praznik posveti nežnim selivkam, ki so omagale v prezgodnjem jesenskem mrazu.

Leta 1985 je Merlakova skupaj z možem Levom Detelo izdala pri Mohorjevi založbi v Celovcu pesniško zbirko z naslovom Kaj je povedala noč – Was die Nacht erzählt – What the Night Reveals. Delo je prevedel v angleščino avstrijskoameriški pesnik, dramatik in prevajalec Herbert Kühner, nemški prevod pa sta verjetno prispevala avtorja sama. V knjižici, bogato ilustrirani z risbami slovenskokanadskega slikarja Teda Kramolca, predstavljata

avtorja izbor nekaterih značilnejših ekspresionističnih tekstov iz svojega dotedanjega pesniškega opusa. Izbor je namenjen slovenskemu, nemškemu in angleškemu bralstvu.

Merlakova je za prevod izbrala šest pesmi iz svoje prve zbirke Sodba od spodaj in eno iz zbirke Beseda brez besede; naslovna Kaj je povedala noč in zadnja pesem Lirična kriminalka, ki vsebujeta vse karakteristične prvine pesničinega dotlej že dobro znanega surrealističnega ekspresivnega sloga, pa sta novi. Podobno kot njegova žena je tudi Lev Detela izbral za mednarodno predstavitev svojega pesniškega snovanja pesmi iz svoje prve zbirke Sladkor in bič. Izjema je le zadnji tekst z naslovom Nosne značilnosti, ki je v knjižici tudi edini prispevek, napisan v prozni obliki.

Tri leta po izidu zbirke (1988) je Martin Jevnikar v Trstu objavil krajše poročilo o tem delu. Na koncu poročila podaja v nekaj besedah še svoje mnenje o zbirki: "*Tako je knjiga tudi po avtorjih (Kühner, Kramolc, op. J. Ž.) svetovna, škoda, da razen slovenskih besed v pesmih ni nič slovenskega sveta, kulture, problematike.*"¹⁴

Poleg štirih slovenskih in omenjene trijezične zbirke je Merlakova na Dunaju objavila še nemško pesniško zbirko Die zehnte Tochter (Desetnica), v kateri se – če že ne po pesniškem izrazu, pa vsaj z naslovno tematiko – vrača k slovenski literarni tradiciji Levstikovih učencev, hkrati pa k pesniški snovi iz svoje druge zbirke Beseda brez besede.

Leposlovno delo Milene Merlak s slikovitimi surrealističnimi parabolami in njihovo večpovedno sporočilnostjo sledi isti literarni smeri kot značilnejša dela Leva Detele. K temu dodaja Merlakova intimno žensko čustvo in ranljivost na eni strani ter neuklonljivo bojevitost v uporabi proti zatonu nekdanjih etičnih vrednot na drugi strani. Literarni talent Milene Merlak je slovenska publika, ki ji je njeno delo večinoma namenjeno, tako rekoč zatajila. In vendar jo njene dosedanje zbirke – zlasti pa prva dva cikla iz prve zbirke – nedvomno uvrščajo med kvalitetnejše avtorice sodobne slovenske lirike. Pesnici želimo še veliko izpolnjenih

pričakovanj v zasebnem življenju in enake uspehe na področju leposlovnega ustvarjanja, kot jih je žela doslej. Na tem mestu pa gotovo ne bo odveč, če zaključimo kratki pregled njenega dosedanjega življenja in dela s pesmijo iz njene prve (najizraziteje izpovedne) pesniške zbirke Sodba od spodaj (Jok doline, str. 13):

Dolina sem,
 mračno pogreznjena vase.
 Moje reke nimajo moči,
 da bi si izdolble strugo,
 da bi našle najkrajšo pot k morju;
 spirajo le prah na cesti
 in beže v boju s kamni:
 mlahave vode z ubitim šumenjem.

Rada bi pogledala kvišku,
 v očeh odsevala sinje nebo,
 z globokimi koreninami
 božala trudno zemljo,
 rada bi videla svoje dno
 osvetljeno od sonca.

Dolina sem,
 ena izmed mnogih,
 mračno pogreznjenih vase.

OPOMBE

- ¹ Lev Detela, spremna beseda v: Milena Merlak, Sodba od spodaj, Trst: Sodobna knjiga, 1964, 56.
- ² Jože Peterlin, "Sodba od spodaj", Mladika, IX (1965), 1-2 (jan. - feb.).
- ³ "Dve novi slovenski knjigi", Naš tednik, XV (1. april 1965).

- ⁴ "Sodba od spodaj", *Misli*, XIV, 4 (april 1965).
- ⁵ Martin Jevnikar, "Sodobna slovenska zamejska literatura", *Mladika*, XIII (1969), 2, 39; XVIII (1974), 2, 37.
- ⁶ Tine Debeljak, "Slovenska emigrantska književnost", *Hrvatska revija* (Buenos Aires), 1973, 44.
- ⁷ K. K., "Milena Merlak Detela: Sodba od spodaj", *Most*, II (1965), 8, 176-8.
- ⁸ Martin Jevnikar, "Milena Merlak: Beseda brez besede", *Literarne vaje* (Trst), XX (nov. 1968), 1, 27-8.
- ⁹ Isti, "Sodobna slovenska zamejska literatura", *Mladika*, XIII (1969), 2, 39.
- ¹⁰ Zora Tavčar, "Na tehtnici: Beseda brez besede", *Zaliv* (Trst), 1969, 20-21, 197-8.
- ¹¹ Martin Jevnikar, "Milena Merlak: Skrivnost drevesa", *Literarne vaje*, XXI (december 1969), 2, 56-57.
- ¹² Isti, "Zamejska in zdomska literatura", *Mladika*, XVIII (1974), 2, 37.
- ¹³ Isti, "Sodobna zamejska literatura", *Mladika*, XXI (1977), 8, 130-131.
- ¹⁴ Isti, "Milena Merlak - Lev Detela: Kaj je povedala noč", *Mladika*, XXXII (1988), 9, 127.

ABSTRACT

**THE YOUNG FIGHTING SPIRIT OF MILENA MERLAK:
UPON THE POET'S SIXTIETH BIRTHDAY**

Janja Žitnik

This past fall the leading expatriate Slovenian writer in Europe – Milena Merlak – celebrated her sixtieth birthday. Her poems and novelettes are still always surprisingly fresh, full of new ideas and have retained their stubbornly youthful combativeness in their contents and style. The literary work of Merlak is, comparatively speaking, little known at home. In addition to five of her own books (Sodba od spodaj, Trieste: Sodobna knjiga, 1964; Beseda brez besede, London: Sodobna knjiga, 1968; Skrivnost drevesa, London: Sodobna knjiga, 1969; Zimzelene luči, Trieste: Mladika, 1976; Die zehnte Tochter, Vienna: Log, 1985) and one which she prepared together with her husband (Kaj je povedala noč – Was die Nacht erzählt – What the Night Reveals, Klagenfurt: Mohorjeva založba, 1985), Merlak has published numerous novelettes and a novel of rural life. She has also done a great deal of translation and written articles and essays with literary or social themes. Her work is published in Slovenian, German, and English, and is distinguished by its unconventional phrasing and inventive and manifold motifs. Merlak is a member of the international organisation PEN and the three-time recipient of Trieste's Mladika award (1973, 1975 and 1976) as well as Austria's Theodore Körner Literary Prize in 1979.

With picturesque, surrealistic parables and a semantically rich nature, the poetry and prose work of Milena Merlak is in the same literary current as the more distinctive works of her husband, Lev Detele. To this, the poet adds a woman's intimate emotion and vulnerability on one hand, and an irrespressible combativeness on the other. The Slovenian public, for whom her work is mostly meant for, has more or less disowned this literary talent. And yet, based upon her collections thus far –

and particularly the first two cycles from the first collection – Merlak is warranted a place among the better authors of contemporary Slovenian lyric poetry.